

53. Самчук У. Чому культ Шевченка? // ІЛ. – Од. зб. 258. – 6 арк.
 54. Самчук У. Шевченко // *Волинь*. – 1942. – 8 берез. – Ч. 19.
 55. Стебельський Б. Естетика Шевченка // *Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертипороха Президента Головної Ради НТШ і Канадійського НТШ з нагоди 70-річчя його життя*. – Торонто, 1972.
 56. Стебельський Б. Ідеї і творчість. Збірник статей та есеїв. – Торонто, 1991.
 57. Стебельський Б. Про ілюстрацію дитячої книжки. Малюнок дитини і для дитини. – Торонто; Оттава, 1966.
 58. *Тарас Шевченко*. Збірник доповідей світового конгресу української вільної науки для вшанування сторіччя смерті патрона НТШ / В. Стецюк, Б. Кравців. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1962. – Т. CLXXVI.
 59. *Шевченко і ми*. Збірник доповідей для відзначення 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Записки наукового товариства ім. Шевченка. / Проф. д-р В. Стецюк. Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА. – Нью Йорк; Париж; Торонто, 1965. – Том CLXXX.
 60. Шлемкевич М. Верхи життя і творчості. Промови – доповіді. – Нью-Йорк; Торонто, 1958.
 61. Шлемкевич М. Загублена українська людина. – Нью-Йорк, 1954.
 62. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна. – 2-ге вид. – 1949.
 63. Ярмусь С. Духовість українського народу. Короткий орієнтаційний нарис. – Вінніпег, 1983.
 64. *Lawrynenko J. Ševčenko and his Kobzar in the Intellectual and Political History of a Century // Taras Ševčenko. 1814-1861. A Symposium*. – Mouton co 1962.

Неля Момот

ЩОДЕННИКОВІСТЬ ТА АВТОБІОГРАФІЗМ У ПОВІСТІ Т.ШЕВЧЕНКА “БЛИЗНЕЦЬ” (ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ)

У статті осмислено щоденниковість та автобіографізм у творчості Т.Шевченка як еволюцію самозаглибленого антропоцентризму. З'ясовано динаміку самопізнання поета: поезія – проза – Щоденник (Журнал). В основі дослідження – обґрунтування частково щоденникового, частково автобіографічного складників у побудові тексту повісті “Близнець”. Виконано ідейно-тематичний аналіз змісту, зазначено багатоплановість твору й визначено глибоко філософську тему України як основну.

Ключові слова: щоденниковість, автобіографізм, автобіографічна інтертекстуальність, притчово-міфологічна структура образу близнюків, філософське переосмислення.

Nelya Momot. Diary and autobiography in T. Shevchenko's narrative “The Twins”: A philosophical interpretation

The article studies the elements of diary and autobiography in T. Shevchenko's works, treated as an evolution of self-absorbed anthropocentrism. The author emphasizes the dynamical nature of the poet's self-knowledge in his poetry, prose, and diary, showing the interlacement of diaristic and autobiographic components within “The Twins”. The paper explores the concept and the theme of the narrative; it also sheds light to various dimensions of the text which is stated to be centred on a deeply philosophical theme of Ukraine.

Key words: diary form, autobiographical nature, autobiographical intertextuality, parabolic-mythological structure of the twins' figure, philosophic reconsideration.

Тяжіння суб'єкта до розуміння світу й самого себе в ньому, самозаглиблений антропоцентризм притаманні багатьом письменникам. Не становить винятку в цьому аспекті й постать Тараса Шевченка. У його творчості спостерігається еволюція автобіографізму, починаючи з відображення в поезії трагічної долі українського народу та власної знедоленості, переходячи до автобіографічних повістей і завершуючи Щоденником. Такий шлях розвитку цього літературного явища в доробку Шевченка. Філософські роздуми в поезії побудовані на тому, що особиста доля митця й доля його народу стають віддзеркаленням одне одного. Автобіографічні повісті – це погляд на себе збоку, проєкція

особистості автора на образи власних героїв. “План героя обмежений його власним кругозором, тут сам герой бачить, згадує, оповідає, оцінює. У плані ж “автора” всі ці моменти плану героя стають предметом спостереження й оцінки, характеризують героя, будують його образ в інтерпретації “автора”, який привносить у нього і свій надлишок бачення, і своє осмислення й оцінку” [7, 7]. Розвиток автобіографічності у творчості Т.Шевченка дістав логічне завершення у вигляді Щоденника.

Існує думка, що повісті, писані російською мовою, та Журнал (Щоденник) у Шевченковій літературній спадщині слід розглядати як явища єдиного порядку (О.Білецький, М.Шагінян, О.Піпін та ін.). Ці твори об’єднали, класифікувавши їх як “російська проза Шевченка”. Звичайно, стрижень тут спільний – автобіографізм та психологічне підґрунтя, яке спонукало до написання таких творів (комплекс самості, який призвів до самозаглиблення, а згодом і самопізнання). Розмежувати ці твори потрібно, адже безсумнівні як художність повістей, так і фактографічність Щоденника, незважаючи на присутні в ньому елементи белетристики.

Документально-художня проза була домінантним жанром у розвитку літератури 30-50-х років XIX століття. Л.Толстой розпочав свою творчість щоденником і поступово перейшов до “Дитинства”, тобто до автобіографічної прози. Це тенденція того часу. Т.Шевченко ж намагався реалізувати свій душевний імператив в Автобіографії, автопортретах і Щоденнику. Особливо в останньому відчувається глибокий психологізм: на відміну від Автобіографії, Щоденник написано не на замовлення; літературний автопортрет присутній і в Щоденнику, але в ньому він рухомий і фіксує зміни особистості в часі. Це “живі сторінки” людського досвіду. Після часткової, а згодом повнішої публікації тексту Щоденника за ним закріпилося стале визначення – “документ”. (“Це справжній, не надуманий і навмисне не вигаданий, не прикрашений і не підроблений великої душі документ”, С.Єфремов [4, 58]; “...в “Журналі” Шевченковому на перший план виступає його документальність”, І.Айзеншток [1, 24]).

Але яким був шлях Шевченка до Щоденника? Від наскрізь автобіографічної поезії він підійшов до прози. Як зазначено вище, сама доба, в якій жив поет, спонукала до цього. У центрі культури – процес саморозкриття, самообґрунтування. Тяжіння до щоденникових тенденцій у Шевченка помітне в повістях російською мовою, на чому наголосив В.Гітін [2]. Але не менш цікава в цьому аспекті повість “Близнець”.

Розповідь починається з докладного опису перших двох днів, які стали знаменними в житті бездітної родини. Крім того, коментування автором забобонів щодо понеділка нагадують перший запис у Щоденнику про складаний ніжик. Сюжет, у якому викладено життя близнюків від народження до зрілого віку, потребує за всіма канонами наратології розгортання певної хронології, але в Шевченка вона дуже деталізована (щоденникова), нагадує європейські романи виховання. Поява головних героїв – це щоденна фіксація; розповідь про старого Сокиру розпочинається з деталізації його біографії (походження батька та матері) – це щоденник років (“...юному Сокире подходило к седьмому году...”, “На пятнадцатом году своего возраста...”). Навчання Зосима та Саватія з домашнім учителем Степаном Мартиновичем теж супроводжується певною хронологією: “...2 октября явился Стёпа один на хуторе и, прочитав обычную молитву, принялся за дело”; “К 1-му декабря, т.е. в продолжение двух месяцев, был выучен букварь...”. Поїздка Никифора Федоровича та Парасковії Тарасівни до Полтави нагадує подорожній щоденник: “В одно прекрасное утро, то есть часу около десятого, из хутора выехала туго нагруженная бричка...”; “...на другой день, оставивши Яготин,... поехал Гетманским шляхом через

Ковалёвку...”; “Прогостивши денька два в Городище, они на третий день двинулись в путь...”; “По истечении пяти с половиною седмиц возвратился после долгого отсутствия на свой хутор и Никифор Фёдорович и Прасковья Тарасовна”. І, нарешті, справжній епістолярний щоденник – “Оренбургская муха” Саватія Сокири.

Очевидно, що підґрунтя такої щоденниковості у прозі Шевченка становить індивідуальна манера – автобіографізм. Якщо поезія – це розуміння своїх витоків-джерел та поетичне самовираження, то проза і Щоденник – це філософське самоспостереження. Але загалом ці твори становлять цілісну динамічну систему з єдиним комплексом тем і мотивів.

Якщо простежити за сюжетом повісті “Близнецы”, то принаймні чотири постаті або нагадують фрагменти біографії, або прямо вказують на самого Шевченка: автор-розповідач, Саватій Сокира, земляк-розкольник (про нього згадує Саватій у своєму щоденнику), художник Шевченко. Фрагменти, безпосередньо взяті із життя митця, позначені більшою художньою довершеністю, насичені описами краєвидів, місцевостей. Текст повісті за будовою несумірний із розвитком сюжету, тобто відчувається, що ті частини, які Шевченко вибудовував штучно, стислі, насичені короткими діалогами, час від часу розповідь переривається ліричними відступами автора. Фрагменти, узяті безпосередньо з пережитого самим автором, значні за обсягом, вирізняються деталізацією викладу. Відчуваючи таку несумірність, письменник саме тому, мабуть, надає форму щоденника тій частині тексту, де йдеться про перебування Саватія Сокири в Оренбурзі. Як елемент, котрий допомагає віддалити образ автора-розповідача власне від нього самого, у текст уведено реальну постать художника Шевченка. Крім того, варто зазначити автобіографічну інтертекстуальність Щоденника, пов’язану з “Близнецами”. У повісті є епізод, коли Степан Мартинович Левицький опинився в оточенні хору півчих: “На другой день, часу в четвёртом пополудни, фургон, начинённый певчими, нёсся, вздымая пыль, по Переяславской дороге и, подъехав к корчме близ хутора Абазы, остановился. Дисканты просили пить, а басы просили выпить” [9, 46]. У Щоденнику (запис від 11 липня 1857 р.) сновидіння нагадує цей епізод: “По улице ездили в старосветском огромном берлине огромные рыжие пьяные монахи, и между ними очутился мой трезвый друг Семён Гулак-Артемовский” [10, 51]. Таке автоінтертекстуальне повторення, коли наступні тексти “пам’ятають” або “нагадують” попередні, спостерігається в тому епізоді повісті, де в одному із записів Саватій Сокира описує свого земляка, “находившегося при описной экспедиции на Аральском море и возвратившегося в укрепление с широчайшей бородою, где уральские козаки (не исключая и офицеров) приняли его за своего расстригу-попа, за веру пострадавшего (земляк-то, видите, был из числа несчастных), и [он] знай благословляет их большим крестом да собирает посильное подаяние натурою” [9, 99-100]. У Щоденнику (запис від 16 липня 1857 р.) поет розповідає, як після тримісячного плавання Аральським морем він, “с широкою, как лопата бородою”, уральським козакам видався священиком, мучеником за віру. Осавул Черторогов упав перед ним на коліна: “Благословите, говорит, батюшка, мы, говорит, уже всё знаем. – Я тоже, не будучи дурак, смекнул, в чём дело, да и хватил самым раскольничьим крестным знамением. Восхищённый есаул облобызал мою руку и вечером задал нам такую пирушку, какая нам и во сне не грезилась” [10, 57]. Тобто реальні спогади поета виражаються в численних модифікаціях пам’яті.

Усі елементи автобіографічності у творчості Шевченка позначені імагнативними сплесками думок (дитинство – скарб його спогадів, доля поета – це доля українського народу), які фіксують психологічний драматизм життя.

Ці ж думки втілилися в повісті “Близнецы”. Твір наскрізь проинятий ностальгією за Україною (історія, природа, звичаї, традиції тощо). Сюжетні елементи, так чи так пов’язані з українством, змальовані з неприхованою любов’ю до всього українського, а в деяких моментах ці картини можна назвати ідилічними. Глибока тема України, а конкретніше – впливу імперської Росії на духовність українців більш філософська, ніж звичне трактування повісті “Близнецы” як роману виховання [див.: 3]: ідеться про залучення українців до служби при дворі “на благо отечества”, показ впливу “воєнного сословия” на духовний розвиток особистості, який призводив до морального звиродіння.

Родина Сокир – заможні люди, християни-українці, які не забували звичаї та історію свого народу. Родовід іде від прадіда Кирила Сокири, котрий служив при дворі Петра III. Шевченко натякає на дворянське коріння й зазначає: “Геральдический дуб дома Сокиры не восходит до баснословной вышины и насаждён в тёмной дворянской дуброве дедом Никифора...” [9, 17]. Спостерігається неприязнь автора до “темного” дворянства. Красномовною постає доля такого українця: “Через год же или через два оставил свою молодую жену и годовалого сына, записался портупей-майором в себулдинцы и ушел с полком за пределы Малороссии” [9, 18]. Кирило Сокира вчинив спротив такому становищу, тому зазнав звичної для тих часів кари: “Вскоре начали себулдинцев обращать в регулярные войска, чему немало сопротивлялся и майор Сокира, за что с прочими супротивниками и был казнён...” [9, 18]. Шевченко вибрав саме таку колізію “родословного дуба дома Сокиры”, оскільки ця найболючіша тема історії України завжди хвилювала самого автора і стала однією з головних у всій його творчості (і проза – не виняток). Доля Федора, єдиного спадкоємця, не менш показова. Релігійне виховання та навчання, знайомство з Григорієм Сковородою – це елементи, які демонструють життя не конкретної людини, а цілого народу. Шевченко фіксує відтинок певної доби та ознаменовує її якоюсь значною для нашої історії постаттю. Звісна річ, для буденного сюжету повісті це не обов’язково. Але тут угадуються глибші наміри автора. У коротких описах буття кожного члена родоводу Сокир убачається доля українця в різні історичні епохи. Протягом кількох сторінок кінокадрами проходить історія України, змальована промовистими штрихами: “...Фёдор Сокира... присоединился к запорожской братии. После этого происшествия след его оказался на Великом Запорожском Лугу, и в числе запорожских депутатов, вместе с Головатым, он является Екатерине Великой. Потом является на нецеремонном обеде у генерала Текелия. И, по уничтожении низового запорожского войска, возвращается благополучно в город Переяслав с чином капитана и правами потомственного дворянина” [9, 19]. Навчання ж Никифора Сокири нагадує долю самого Г.Сковороди: знання мов; віршування; навчання музики та мандри українськими селами й містами, під час яких навідував святі місця, спілкувався з друзями, читав філософські трактати, давав уроки музики; бажання отця Григорія Гречки звернутися до Бортнянського, “потому что видел в молодом Сокире решительный гений музыки и голос архангельский” [9, 21]. Ці обставини нагадують біографію великого філософа. Ідилічність образу підпанка увиразнена тим, як він розпорядився дідищиною, що залишилася йому у спадок: роздав землю й завів пасіку, яка давала прибуток і не потребувала найманих робочих рук. “Счастливый, стократ счастливый человек, умевший отстранить от себя всё недостойное человека и довольствоваться только благом, приобретённым собственными трудами” [9, 24], – у цих словах угадується закладена Г.Сковородою філософська концепція “сродної” праці. Хоча автор кількома словами прохоплюється про німецьку чистоту та порядок у всьому, які перейняв Никифор, але все ж таки ностальгія Шевченка за всім

широ українським дивовижно вплетена в образ кожного героя повісті. Дружина Никифора, Парасковія, кращою видається йому в національному костюмі (бо й сам ходить у широких китайчаних червоних шароварах); з усіх слов'янок саме чорнобриві українки мають славу охайних господинь; хоча по господарству допомагає Марина, Парасковія Тарасівна власноручно годує всіляку живність. Родина Сокир глибоко релігійна, щонеділі та на свята вони відвідують храм. Шевченко намагається вказати на тонку натуру Никифора (освіта, вибудована на античних зразках, зробила її такою) тим, що навіть вибір самого храму, в якому душа покликана поєднатися з Богом, зроблений у гармонії з візуальним сприйняттям довкілля. Коли у храмі Благовіщення встановили новий іконостас і порушилася гармонія співу семінаристів, Сокира почав їздити в Успенську церкву. Як тільки знищили один із куполів, почав відвідувати Покровську. І тут настає несподівана кульмінація цього шукання духовної гармонії: “Церковь во имя Покрова, неуклюжей и бесхарактерной архитектуры... В этой церкви хранится замечательная историческая картина кисти, можно думать, Матвеева, если не иностранца какого... Никифор Фёдорович подходил к образу Покрова и долго любовался им...” [9, 27]. Тут проривається художній смак Шевченка-митця.

Найвищий вияв ментальності українців – ставлення до дітей як до продовження роду. Але якби ця філософська тема розумілася банально, то навряд чи Шевченко надавав би їй такої значущості. Для українців діти – це не тільки родовід, а й благословення Боже. Цю тему започаткував Г.Квітка-Основ'яненко в сентиментальній повісті “Маруся”. (Наум Дрот тільки завдяки постійним молитвам дочекався народження доньки й після її втрати тільки віра в Бога допомогла вижити). Таке ж благословення настає в родині Сокир, коли вони знаходять близнюків: “Ну, благодарим Тебе, Господи наш милосердный, – проговорила она [Прасковья], крестясь и бережно подымая вместе со свиткой двух красненьких малюток, – наградил-таки Ты нас, Господи, на старости лет” [9, 13]. В українців дуже відчутний зв'язок батьки-діти. Архетип могили присутній у фольклорі як образ пам'яті, котру збережуть саме діти, прийшовши на могилу до батьків. Інші народи по-різному трактують смерть людини і пам'ять про неї: в Індії прах розвіюють за вітром, у мусульман та католиків будують склепи, давніші цивілізації будували кургани та саркофаги; тобто людина або з'єднувалась зі стихіями, або переходила в потойбіччя, як в інший світ. У слов'ян – це злиття з землею. Саме цей архетип визначальний у слов'янській культурі. Земля – останній прихисток, а могила – пам'ять, яка залишається на її поверхні. Цю тему сам Шевченко активно втілював у поезії. У поемі “Катерина” батьки оплакують живу доньку й переймаються тим, що вже не буде кому заплакати на їхній могилі. Моральна втрата дітей – це втрата й фізична.

А хто ж мою головоньку	Поминати буде?...
Без тебе сховає?	Пішла в садок у вишневий,
Хто заплаче надо мною,	Богу помолилась,
Як рідна дитина?	Взяла землі під вишнею,
Хто посадить на могилі	На хрест почепила...
Червону калину?	В чужу землю чужі люде
Хто без тебе грішну душу	Мене заховають [8, 97].

У повісті “Близнецы” утверджується та ж думка: діти “смолоду на потеху, под старость на помощь, а по смерти на воспомин души”. Усе найдорожче треба було передати саме дітям у спадок (мова йде не так про матеріальні багатства, як

про духовні). Батько Никифора залишив духовний заповіт у міській ратуші, зазначивши в ньому частину бібліотеки, Біблію, французьку енциклопедію, рукопис літопису Кониського з дарчим написом, скрипку та гуслі. Усе це залишиться потім Зосі й Ваті. Із трепетом беріг Никифор цінні речі, але над ними поглумився Зосим, і це прикро вразить Саватія. Чи справді Шевченко мав на увазі цінні речі, чи пам'ятки культури, чи задумувався над питанням: кому дістались у спадок ці скарби і як українці вміли їх берегти?

Близнюки – головні герої повісті. Феномен близнюків був предметом осмислення найрізноманітніших жанрів фольклору: міфи, казки, легенди, балади тощо. Він відображений в обрядах, у художньому мистецтві і, звичайно, у художній літературі. Культ близнюків-богів існував у найдавніших цивілізаціях: Осіріс та Ісіда в Давньому Єгипті, Ормузд й Аріман у Давньому Ірані були близнюками, як і декілька пар близнюків-богів у Месопотамії у вавилонян та асирійців [див.: 5]. Близнюкові боги відомі в Китаї, Індії, Елладі. Деякі з парних персонажів давньогрецьких міфів увійшли в загальноєвропейську культуру. Такими були, наприклад, близнюки Аполлон (Феб) й Артеміда – еллінські божества Сонця та Місяця, діти Зевса й богині Латони. Те ж можна сказати про братів-близнюків Кастора і Поллукса, оспіваних Феокритом. Образи й життя близнюків-святих – Косми й Дем'яна, Флора й Лавра відомі й у російській культурі. Цих святих вважають благодійниками людського роду, а Косма і Дем'ян ушановуються як цілителі-безсрібники. В античних міфах трапляється багато пар-близнюків, які були майже антиподами й мали різкі відмінності: вітри Борей і Зефір; божества Рима Юпітер і Юнона; засновник Рима Ромул та його суперник-близнюк Рем. У міфах і культурах відобразилась двоїстість ще й як певне відхилення. Наприклад, з'єднані близнюки Моліони з еллінської міфології з двома головами та двома парами рук і ніг; дволикий римський бог Янус. У найдавніших культурах існувало вірування в те, що народження близнюків – явище надзвичайне, оскільки в пересічних людей мала народжуватися одна дитина, а якщо їх дві, то участь у цьому брав злий або добрий бог. Образи близнюків присутні в казках, які фіксують О.Афанасьєв (“Два Івани – солдатські сини”), Я. і В.Грімми (“Два брати”). Як літературний сюжет ця тема наявна в художній літературі: “Близнюки” І.Тургенєва (вірш у прозі), “Маленька Фадетта” Ж.Санд тощо. Багатопланова повість Шевченка “Близнець” не стала винятком у виборі цієї теми (поема “Великий льох” також містить притчеву міфологему близнят). Хто ж справжні батьки підкинутих дітей? Відповідь на це питання ховається вже на початку повісті. Автор подає коментар про “воинское сословие”, кавалерійський полк, який вирушив із Переяслава в понеділок, не проминувши зазначити, що тільки “беспардонная военщина” не вірує у святі заповіти батьків і дідів про критичність цього дня. Шевченко вказує, що це може бути француз або німець, маючи на увазі просто чужинця. Результати цієї стоянки полку теж зазначені, особливо для “прекрасного пола”. Далі сюжет подає образ невідомої молодої жінки, яка, ідучи Київським шляхом, звернула в зелене житнє поле. Тут і народилися близнюки: “Посмотри, у их, сердечных, и пупки зелёною соломинкою перевязаны” [9, 14]. Тобто Шевченко подає ще одну характерну для його творчості тему – доля покритки. Мати – покритка, батько – москаль. Трагічна, притаманна для тих часів картина: покритка намагається прилаштувати своїх дітей, підкинувши в заможну бездітну родину (часто потім наймитуючи там) або ж накладає на себе руки. Автор зазначає, що діти не кинуті там же в полі: “...Она остановилась у поворота и, подумавши немного, кивнула выразительно головою, как бы решаясь на что-то важное, пошла быстро по маленькой, поросшей споришем дорожке, ведущей к хутору старого сотника Сокиры” [9, 12]. І тут вражає Шевченкове розуміння дівочої української душі та намагання хоч якось виправдати нерозумних землячок тим, що браві солдати перебували

тривалий час в українських селах: "...Если полк, чего Боже сохрани, простоит на квартирах хоть несколько дней, тогда... многие из гражданок провожали усачей своих до села N." [9, 12]. Така доля матері байстрят. Автор переносить їх в умови зразкової родини. Никифор Федорович та Парасковія Тарасівна роблять усе за українськими звичаями і традиціями: замовили панахиду за матір'ю-утопленицею, похрестили дітей, вибрали імена, як годиться в українців, ростили, виховували, навчали. І знову за сюжетом зустрічаємо визначну для того часу постать: діти, Зося та Ватя, навчаються в полтавській гімназії, попечитель якої – І.Котляревський. Шевченко створив перший художній образ автора "Енеїди". Перебуваючи в Полтаві, зробив замальовку хати поета, збирав спогади про нього серед населення. Усе це знайшло свій вияв у повісті "Близнецы". Знову ж таки, чи необхідно для звичайного сюжету вводити образ саме І.Котляревського? П.Ротач зазначає: "Розуміння Т.Шевченком ролі І.Котляревського, яку він відіграв в українській культурі, оцінка ідейно-естетичного значення його творчості – все це знайшло місце в одному з ранніх віршів Т.Г.Шевченка "На вічну пам'ять Котляревському" (1838). В імені Котляревського Шевченко уособлював Україну, її природу, народ, пісні, літературу.... "Енеїда", як відомо, була народною книгою, її не просто читали, за нею навчалися читати. Народність поеми підкреслював Т.Шевченко ще 1838 р. у згаданому вірші. А в повісті "Близнята" він дає характеристику "Енеїди" вустами самого народу" [6, 30-31]. Як період дитинства Зосі та Ваті, так і навчання в гімназії увиразнюють однаковість близнюків. Але через усю сюжетну лінію голосом автора-розповідача проходять філософські розмірковування з приводу того, що ж стане причиною таких різних моральних поглядів персонажів у зрілому віці. Це ще одна тема такої різнопланової повісті. Шевченко наводить кілька тез народної мудрості: "Каков из колыбельки, таков в могилку", "...живые детские впечатления так живущи, что умирают только вместе с нами..." [9, 16]. Автор прагне провести експеримент, результат якого йому відомий, але всі причини прямо не названі. У п'ятирічному віці герої схарактеризовані так: "Разве только, что они похожи друг на друга... А больше ничего" [9, 30]. Уже відчувається прихована думка про те, виховання чи гени справжніх батьків (покритка й москаль) стануть домінантою у визначенні долі героїв. У підлітковому віці близнюків автор помічає схожість їхніх натур, збіг бажань: "...Они походили друг на друга всем существом своим". Коли прийшов час визначатися з навчальним закладом для дітей, то всі, крім Парасковії Тарасівни, розуміли, що тільки цивільна служба сприятиме вдалій кар'єрі. Чому Шевченко демонструє саме такий вибір жінки, чим вона керувалася? Невже тільки гарним бравим виглядом офіцерів? І це помітно, коли Парасковія Тарасівна розповідала про поїздку в Полтаву та гостини в Городищі: "Прекрасный человек Лев Николаевич! А какие у него деточки, просто ангелы Божии, особенно Наташа... так полюбила моего Зосю, что заплакала, когда прощались" [9, 48]. Маємо й інший красномовний факт на підтвердження цієї думки. Тихим голосом, щоб не чув Никифор Федорович, дружина переповідала виставу театру в Лубнах: "Просто прелесть! Настоящий офицер той козак-стихотворец... А как дойдёт до слов: "Ему Маруся навстречу бежит", да и пробежит немножко и ручки протянет, как будто до офицера... чи то, до козака-стихотворца, я не вытерплю, бывало, просто зарыдаю, так чувствительно"... Никифору Федоровичу страшно не понравился знаменитый "Козак-стихотворец" [9, 55]. Адже всі розуміли моральний бік життя "воинского сословия". Карл Осипович, хрещений батько, підтримав Никифора Федоровича, зазначивши: "Обоих по штатской...". Степан Мартинович, учитель, рекомендував віддати дітей до семінарії, а шукаючи в Полтаві гімназію, "к кадетскому корпусу он боялся и близко подойти, говоря: "Все москаль, може, ще й застрелять". Експеримент автора набуває розвитку, коли близнюки

навчаються в різних навчальних закладах, хоча І.Котляревський у листі до родини Сокир зазначав, що краще було б повести їх однією дорогою. І тут знову звучать роздуми про “психический опыт”. Перші ознаки кадетського виховання зафіксовані попечителем у тому ж листі: “Раз у меня Зося попросил гривенник на какую-то кадетскую потребу”. Парасковія Тарасівна, відчуваючи свою помилку (“...Никифор Фёдорович взглянул на неё по-своему, и она умолкла”), намагалася виправдати сина. Коли дитячі листи змінилися іншими, в яких “начал определяться характер пишущих”, Шевченко непрямо вказує на однакове становище близнюків, але на різне ставлення до життя: “Зося писал... что он почти нищий между воспитанниками... А Ватя... о нищете своей не упоминал”. Зосим добре склав випускний іспит, отримав високі бали у всіх науках і “по фронту” був першим, тому й направлений на службу до дворянського полку в Петербург. Карл Осипович зазначав, що з нього може вийти гарний офіцер, полковник, генерал і навіть фельдмаршал. Це залежатиме від нього. Саватій екзамен склав майже задовільно й отримав нагороду: ректор публічно вручив йому Вергілієву “Енеїду”. Читач спостерігає за продовженням експерименту, який на цьому буттєвому етапі означений словами Б.Хмельницького з уст Никифора Федоровича: “Що буде, то те й буде. А буде те, що Бог нам дасть” [9, 61]. Коли один із хлопців служить у дворянському полку, а інший навчається в університеті, різниця між ними стає досить відчутною. Шевченко пише про заняття юнаків: Зосим працює над військовим вишколом (він прапорщик), Саватій, поглинаючи ази медицини, збагачується духовно (читає, бере уроки гри на гусях, цікавиться мистецтвом). У той час, коли стрімко зростає кар’єра Зосима (гвардійський прапорщик, капітан), Саватій тільки закінчує університет і отримує скромне звання лікаря. Але вже тут читач помічає те, що один із близнюків повторив долю свого кровного батька (та й прізвище взяв красномовне – Сокирін, про що раніше зазначив названий батько як про недобрий знак). Тема покритки знову зринає, коли Шевченко розповідає долю дружини Зосима, Якилини. Кульмінація психологічного експерименту – Никифор Федорович оповідає Саватію про те, як він із дружиною знайшов на хуторі близнюків. На пам’ять про таку радість були посаджені дві липи, привезені з архієрейського саду. Названий батько говорить, що вони високі й гарний цвіт дають: “Вас же с братом не судил мне Господь на старости лет видеть такими же одинаково прекрасными, как эти липы. Брат твой оскорбил благородную природу человека” [9, 69]. Природа зростила два однаково прекрасні дерева, а єство людини залежить не тільки від благодатного ґрунту. Як присуд звучить висновок Никифора Федоровича: “...Я сам виноват... Но это было её желание, чтобы видеть его офицером, а не благородным человеком” [9, 69]. Читач розуміє, що офіцер і шляхетна людина – речі абсолютно протилежні. Після такої щирої розмови з названим батьком Саватій попросив скрипку, дорогу Никифорові Федоровичу як пам’ять про отця Григорія. Промовисто автором дібрана пісня, яку загравав Ватя:

Чи я така уродылась,
Чи без доли охрестылась? [9, 70].

Розв’язкою цього виховного експерименту стають слова Зосима до Парасковії Тарасівни: “Я тебе такой же сын, как ты мне мать”. Шевченко так прямо й не сформулював своєї авторської думки щодо цього, лише натякнув устами Саватія: “Нет, воспитание скорее ничего не сделает из человека или только ополтит его, но превратит его в грубое животное никакое воспитание не в силах. Что же, наконец, довело тебя до этого жалкого состояния, мой бедный Зося? И я не мог в себе найти ответа” [9, 92]. Автор це залишив на розсуд читача.

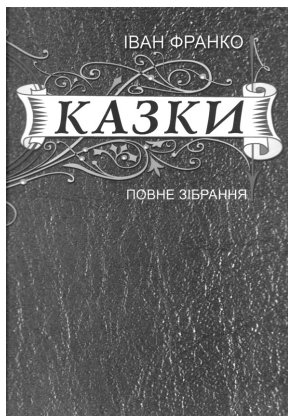
Феномен Тараса Шевченка загальноновизнаний. Якби таким простим було прочитання його творів, то чи вартою уваги багатьох поколінь була б уся творчість і власне постать самого поета? Повісті російською мовою потребують подальшого вивчення. Багато дискусій виникає з приводу художньої вартісності створених ним прозових текстів, але розуміння змісту, закладеного автором у сюжет, потребує глибокого філософського осмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзеншток І. Академічний Шевченко // *Червоний шлях*. – 1928. – № 4. – С. 110-117.
2. Гітін В. Спільні риси побудовання Шевченкової прози та його “Журналу” (на матеріалі повісті “Художник”) // *Світи Тараса Шевченка*: Зб. ст. до 185-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк – Львів, 2001. – С. 165-183.
3. Грицюта Н. Проза Т.Шевченка в контексті розвитку європейського роману виховання: Автореф.дис. ... канд.філол.наук: 10.01.01. – К., 1993. – 20 с.
4. Ефремов С. Шевченко в своєм Дневнике // *Украинская жизнь*. – 1914. – № 2. – С. 58-59.
5. Канаев И. Близнецы. – М.-Ленинград, 1959.
6. Ротач П. Від Яготина до Полтави. Тарас Шевченко і Полтавщина. – Полтава, 2002. – Кн. 2. – 260 с.
7. Смілянська В. “Святим огненным словом...”. Тарас Шевченко: поетика // Шевченкознавчі роздуми: Зб. наук. праць. – К., 2005. – С. 6-203.
8. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2003. – Т.1: Поезія 1837-1847. – 784 с.
9. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2003. – Т.4: Повісті. – 600 с.
10. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2003. – Т.5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості. – 496 с.

Наші презентації

Іван Франко. Казки. Повне зібрання / Упорядник, автор передмови і коментарів Г.Сабат. – Дрогобич: видавець Святослав Сурма, – 2009. – 672 с.

Тут уперше репрезентовані казки І. Франка в повному обсязі, а тексти подаються за першодруками чи останніми прижиттєвими публікаціями автора.

Його казки неповторні, мають певні спільні орієнтири та своєрідну впорядкованість і об'єднуються за певними ознаками, що мають як деякі розбіжності, так і типологічну подібність.

Вони різні за сюжетною складністю та обсягом: великі, середні й зовсім компактні і представлені як казкова оповідь, наближаючись до оповідання, новели, нарису, памфлету чи фейлетону.

За способом зображення подій у фантастичних сюжетах, метафоризовано-алегоричним характером оповіді, семантико-структурними ознаками, розмаїтим типом сюжетоформ казкову спадщину Франка можна поділити на: дитинні казочки, казки про тварин, релігійно-світоглядні, химерні, онейричні, “вандрівки” (мандрівні сюжети), орієнтальні, казки-історії, проносові, сатирично-політичні, філософсько-символічні.

Кожна група має спільні риси з яскраво виражальною художньою-сміисловою домінантою.

І ця класифікація яскраво демонструє різнобічність та високий професіоналізм Франкової казкової епіки, а його художня майстерність, яка містить у собі і традиційність, і новаційність, яскраво проявилась і в його казках.

С.С.